

Preventie van pesten op basisscholen volgens de PRIMA anti-pestmethode

Auteurs: A. van Dorst, K. Wiefferink, E. Dusseldorp, F. Galindo Garre, M. Crone, Th. Paulussen; TNO, Leiden.

Uit het in 2008 afgesloten onderzoek van TNO naar de invoering en effecten van de PRIMA anti-pestmethode onder basisscholen in Nederland bleek dat gemiddeld 21% van de kinderen tenminste twee keer per maand op enigerlei wijze gepest was. Het percentage kinderen dat aangeeft tenminste twee keer per maand andere kinderen op enigerlei wijze te pesten bedroeg 7%. De PRIMA-methode werd ontwikkeld om deze belemmering voor een gezonde psychosociale ontwikkeling van kinderen weg te nemen. Uit onderzoek van TNO naar de effectiviteit en implementeerbaarheid blijkt dat op scholen die werken met de PRIMA-methode, het aantal kinderen dat wordt gepest of zelf pest na twee jaar met ongeveer de helft is verminderd.

Opzet van het onderzoek

In opdracht van ZonMw heeft TNO gedurende twee schooljaren (2005-2006 en 2006-2007) onderzoek verricht op 49 basisscholen (2858 leerlingen) naar de meerwaarde die de PRIMA-methode heeft voor de preventie van pesten op scholen. Zevenentwintig scholen werkten volgens de PRIMA-methode (de interventiescholen). De andere 22 scholen stond het vrij een eigen beleid t.a.v. pesten te volgen (de controlescholen). Door middel van een vragenlijst (PRIMA-pestmeter) via het internet is twee jaar op alle scholen het pestgedrag gevolgd van de leerlingen in groep 6, 7 en 8. Over de totale periode konden 1631 kinderen (leeftijd 9-12 jaar) worden gevolgd. De leerlingen hebben vier maal een vragenlijst ingevuld over pesten en gepest worden (gebaseerd op de Bully/Victim Questionnaire van Olweus (1996)). Voor de analyse van effecten zijn daaruit twee maten gedestilleerd: een dichotome maat en een samengestelde maat. De dichotome maat is gebaseerd op het antwoord op één vraag voor gepest worden ("Hoe vaak ben je de afgelopen drie maanden op school gepest?") en één vraag voor pesten ("Hoe vaak heb jij de afgelopen drie maanden meegedaan aan het pesten van andere leerlingen op school?"). Antwoordmogelijkheden betroffen: (1) nooit, (2) een of twee keer, (3) twee of drie keer per maand, (4) ongeveer een keer per week of (5) meerdere keren per week. Een leerling wordt gepeste of pester genoemd, wanneer hij/zij twee tot drie keer per maand of vaker pest of gepest wordt. De samengestelde maat bestaat uit de somscore van de antwoorden (dezelfde antwoordcategorieën) op 8 vragen: 1 algemene vraag én 7 vragen over verschillende vormen van gepest worden of pesten, zoals schelden, niet mee mogen doen, schoppen/slaan, leugens vertellen, iets afpakken, bedreigen/dwingen en pesten via het internet.

Daarnaast is bij leerkrachten nagegaan welke activiteiten zij in relatie tot de PRIMA-methode gedurende de onderzoeksperiode uitvoerden.

Resultaten

Afname in pesten en gepest worden

In het eerste jaar van invoering is het aantal gepesten¹ op de scholen die met de PRIMA-methode werkten met 31% gedaald (daling van 21% naar 14%). De daling van het aantal gepesten op de controle-scholen is met 25% geringer (daling van 21% naar 16%); dit verschil is echter niet statistisch significant. Kijken we naar de samengestelde maat, dan blijkt wel een statistisch significant effect van de PRIMA-methode op gepest worden ($p=.01$). Over het algemeen maakt PRIMA het grootste verschil onder leerlingen in de jongste leerjaren van de bovenbouw: de groepen 6 en combinatiegroepen 5/6. Er bleken geen verschillen in effect te bestaan tussen jongens en meisjes.

In het eerste jaar daalde op de interventiescholen ook het aantal leerlingen dat anderen pest² met 22% (daling van 8% naar 6%). Op de controle-scholen bedroeg deze daling 15% (daling van 7% naar 6%); een verschil dat niet statistisch significant is. Op de samengestelde maat voor pesten werd een bij benadering statistisch significant verschil gevonden ten gunste van de PRIMA-methode ($p=.09$). Er bleken geen noemenswaardige verschillen in effect tussen jaargroepen en tussen jongens en meisjes.

Overzien we de totale onderzoeksperiode van twee jaar, en dus leerlingen uitsluitend die na 1 jaar in het project instroomden (vooral leerlingen van de nieuw gevormde groep 6), dan blijkt het aantal gepesten op de interventie scholen gedaald met 60% (daling van 22% naar 9%) en op de controle-scholen met 59% (daling van 24% naar 10%). Deze verschillen in afname zijn niet statistisch significant. Ook voor de samengestelde maat zijn geen verschillen gevonden tussen de interventie en controle-scholen. Bij de leerlingen die twee schooljaren gevolgd zijn (1631 leerlingen) werd een significant conditie-effect gevonden in het eerste schooljaar. De dalende trend in het eerste schooljaar zet zich in het tweede schooljaar weliswaar door, maar ook op de controle-scholen. En wel zodanig dat het conditie-effect dat na het eerste invoeringsjaar nog bestond na twee jaar teniet is gedaan. Er bleken ook geen verschillen in effect naar jaargroepen en geslacht.

Het aantal pesters is in twee jaar op de interventie scholen gedaald van 7% naar 5% en op de controle-scholen van 8% naar 4%; dalingen die niet statistisch significant van elkaar verschillen. Er zijn daarin geen verschillen tussen jaargroepen en geslacht.

Effecten van de PRIMA-methode op psychosociaal welzijn van leerlingen

Zowel in het eerste als tweede schooljaar werd een significante relatie gevonden tussen enerzijds afname in pesten en gepest worden en anderzijds toename van psychosociaal welzijn (variërend van $p<.05$ tot $p<.001$). Dat wil zeggen dat kinderen als gevolg van minder pesten en gepest worden een positievere attitude t.o.v. school gaan ontwikkelen, meer plezier gaan ervaren en een positiever zelfbeeld ontwikkelen.

¹ Leerlingen die op de enkelvoudige vraag antwoordden 2 x per maand of vaker te worden gepest.

² Leerlingen die op de enkelvoudige vraag antwoordden 2 x per maand of vaker anderen te pesten.

Daarnaast ervaren ze geleidelijk minder negatieve gevoelens, minder psychosomatische klachten en tonen ze minder agressief gedrag.

Over de totale projectperiode van twee jaar werd eveneens een significante relatie gevonden tussen enerzijds afname in gepest worden en anderzijds toename in psychosociaal welzijn ($p < .001$). Dat geldt ook voor pesten ($p < .05$), met dien verstande dat die relatie bestaat met alle onderzochte aspecten van psychosociaal welzijn behalve positief zelfbeeld.

Het gebruik van de PRIMA-methode

Uit de vragenlijsten en de interviews met leerkrachten bleek dat scholen de PRIMA-methode over het algemeen goed uitvoerden. In het eerste schooljaar werden de meeste activiteiten op *schoolniveau* gemiddeld uitgevoerd, geen enkele school had alle activiteiten op schoolniveau volgens de Handleiding voor basisscholen uitgevoerd. Op een schaal van 1 tot 6 bedroeg de index voor gebruik op schoolniveau 3.48. Zaken die goed werden uitgevoerd waren bijvoorbeeld het oprichten van een Kernteam Pesten, het opstellen van een Gedragscode en het gericht informeren van ouders. De inrichting van het schoolplein was in veel gevallen wel onderzocht op verbeterpunten volgens de Handleiding voor basisscholen, maar deze verbeteringen werden vaak niet doorgevoerd. Vaak werd wel de wijze van surveilleren tijdens de pauzes aangepast. In het tweede jaar werden de activiteiten op schoolniveau minder goed uitgevoerd, gebruiksindex 3.12 (range 1-6). Onder andere de activiteiten gericht op het buitenspelen (schoolplein aanpassen, surveilleren en logboek) werden nog niet allemaal uitgevoerd. Daarnaast kwam het Kernteam Pesten minder frequent bij elkaar, volgens docenten omdat veel onderdelen van het programma volgens hen inmiddels goed op de rails stonden.

Wat betreft de bedoelde activiteiten op *groepsniveau* bedroeg de gebruiksindex het eerste jaar 7.88 (schaalrange 0-11). Leerkrachten gaven aan samen met de groep gedragsregels te hebben opgesteld en hadden deze ook zichtbaar in de klas opgehangen en ook regelmatig besproken. Veel leerlingen vulden de webbased PRIMA-pestmeter in. Er werden wel beduidend minder lessen aan pesten besteed dan voorgeschreven, ongeveer de helft van het bedoelde aantal van 6 lessen (gemiddeld 2.79). In het tweede schooljaar werden de activiteiten op groepsniveau iets minder goed uitgevoerd, gebruiksindex bedroeg 7.20 (range 0-11). Deze daling in gebruik was het gevolg van minder aandacht van leerkrachten voor de resultaten van de PRIMA-pestmeter en een lichte daling in het aantal lessen dat werd besteed aan pesten (gemiddeld 2.50 lessen). Wel bleven de leerkrachten in het tweede invoeringsjaar aandacht besteden aan gedragsregels over pesten.

Wat betreft activiteiten op *individueel niveau* gaf de helft (51%) van de leerkrachten in het eerste schooljaar aan altijd een gesprek te voeren met de betrokkenen (pester én gepeste) bij een pestincident of bij een vermoeden van pesten. In het tweede schooljaar steeg dit naar 57%.

Anti-pestbeleid op de controle-scholen

Voor een goed begrip van de preventieve meerwaarde van de PRIMA-methode is ook voor de controle-scholen nagegaan of zij gedurende de onderzoeksperiode activiteiten ontplooiden om pesten op school terug te dringen die vergelijkbaar zijn met die van de PRIMA-methode. Uit de logboekregistraties blijkt dat ook controle-scholen op schoolniveau een Gedragscode opstelden, ouders informeerden over activiteiten op school om pesten tegen te gaan, registraties bijhielden van pestincidenten op school en in een aantal gevallen werd zelfs het schoolplein aangepast. Verder werden op *groepsniveau* door leerkrachten van de controle-scholen ook vaak gedragsregels opgesteld, zichtbaar opgehangen en met enige regelmaat met leerlingen besproken. Ook besteedden leerkrachten van de controle-scholen in hun lessen aandacht aan pesten.

Conclusie

Op de scholen die met de PRIMA-methode hebben gewerkt én bij controle-scholen is het aantal kinderen dat wordt gepest en kinderen die anderen pesten in twee jaar sterk gedaald. Op scholen die werkten volgens de PRIMA-methode zijn deze dalingen groter dan bij de controle-scholen; voor gepest worden is dit verschil statistisch significant, voor pesten niet. Het effect van PRIMA is het sterkst aantoonbaar onder leerlingen die voor het eerste jaar deelnemen aan het project (overwegend de jaargroepen 6). Het belang van dit resultaat wordt onderstreept door het in dit onderzoek gevonden verband tussen enerzijds de afname van pesten en gepest worden en anderzijds de toename in psychosociaal functioneren van leerlingen. Door die afname ontwikkelden de leerlingen een positievere attitude t.o.v. school, een positiever zelfbeeld en gingen meer plezier ervaren. Daarnaast rapporteerden de leerlingen minder negatieve gevoelens, minder psychosomatische klachten en minder agressief gedrag.

Verder maakt het onderzoek duidelijk dat niet alle onderdelen van de PRIMA-methode op de scholen volwaardig werden geïmplementeerd. Dit geldt vooral voor het doorvoeren van noodzakelijke aanpassingen van het schoolplein, het systematisch registreren van pestincidenten in het logboek en de uitvoering van lessen. Vooral het aantal lessen in het tweede jaar bleef achter bij het voorgeschreven aantal.

Een belangrijke bevinding is dat ook de controle-scholen in dezelfde periode niet hebben stilgezeten. Alle controle-scholen hebben gedragsregels ingevoerd en ongeveer een derde van de controle-scholen heeft net als de experimentele scholen het schoolplein aangepast. Ook verzorgen de controle-scholen lessen over pesten en registreerden zij pestincidenten, hoewel in mindere mate dan de scholen die werkten volgens de PRIMA-methode. Het is aannemelijk dat dergelijk op eigen initiatief ontwikkeld anti-pestbeleid heeft bijgedragen aan de eveneens substantiële daling in pesten en gepest worden op de controle-scholen. Hoewel de controle-scholen daarmee op onderdelen op vergelijkbare wijze als de interventiescholen zijn gaan werken, wijzen de gevonden effectverschillen op een systematische meerwaarde van de PRIMA-methode voor het terugdringen van pesten op school. Temeer omdat uit een vergelijking met prevalentie studies naar pesten en gepest worden onder kinderen in

deze leeftijdscategorie blijkt dat de in deze studie gevonden daling veel sterker was dan op basis van de natuurlijke trend verwacht mocht worden.